

דתן ואבירם בפשט ובחז"ל

ב, יג שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עֲבָרִים נָצִים

דמויותיהם של דתן ואבירם מרחפות על פני כל פרשת שמות, כאשר 'אנשים' לא מזוהים, זוהו על ידי רש"י כלא אחרים מאשר דתן ואבירם. דבר דומה מצאנו בישיבת שם ועבר אשר אינה מוזכרת בצורה מפורשת בכל ספר בראשית, ואילו רש"י זיהה אותה בכמה פסוקים (כגון "וַתֵּלֶךְ לְדָרַשׁ אֶת־ה'" ועוד). אולם ההבדל בין ישיבת שם ועבר ובין דתן ואבירם, הוא בכך שדתן ואבירם אכן מוזכרים בפרשת קרח בצורה מפורשת בתורה, ואילו לישיבת שם ועבר אין זכר מפורש בכל התורה. ואמנם כותב רבינו בחיי (בראשית כט, י ד"ה "ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר"):

ודרשו רבותינו ז"ל... והלך (יעקב) לשמש בבית עבר י"ד שנה.
והנה רז"ל מקבלי האמת קיבלו כן... ולפי זה קודם שהלך אל
לבן למד י"ד שנה בבית עבר, אע"פ שלא נזכר זה בכתוב, עכ"ל.

וכבר ביארנו שטעם הדבר, משום שקנה המידה לכתיבה בתורה הוא אם המאורע הגיע לעוצמה של נצח. תורת ישיבת שם ועבר אינה עונה על קנה המידה הזה, כי מאז מתן תורה, יש או תרי"ג מצוות או שבע מצוות. 'תורת הביניים' של ישיבת שם ועבר, אשר משבע מצוות בני נח יצאה, ואילו לתרי"ג מצוות המחייבות את בני ישראל לא הגיעה, היא בבחינת מאי דהוה הוה. לכן אמנם היה היתה ישיבה זאת, כי קבלת חז"ל מקבלי האמת מעידה עליה. אבל כתיבה בתורה אינה רק ידיעתית, היא גם יוצרת וקובעת לדורות, ולכן לידי כתיבה מפורשת לא הגיעה.

נשוב לדתן ואבירם בעקבות פירוש רש"י המזוהה אותם במקומות בהם התורה לא הזכירה אותם בפירוש. כי זאת לדעת, המקום הראשון בתורה ששם מצינו את השמות "דָּתָן וְאַבְיָרִים" הוא בפרשת קרח (פרק ט"ז) כאשר שם נעלמו מן העולם יחד עם קרח ועדתו. כאילו ביקשה התורה לא לתת להם שהייה של ממש בכתוב, אלא תיכף וסמוך להופעתם סילוקם! כאמור, במקום שהתורה סתמה, שם פירש רש"י שאלו הם. ד"ה שני אנשים עברים: דתן ואבירם, הם שהותירו מן המן, עכ"ל. הכוונה לפרק טז, פסוק כ רש"י ד"ה ויותרו אנשים:

דתן ואבירם, עכ"ל. וכן להלן ד, יט רש"י ד"ה כי מתו כל האנשים: מי הם? דתן ואבירם, חיים היו! אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת, עכ"ל.

ברור אפוא, שרש"י מפרש שכל "אנשים" במסגרת שלילית, דתן ואבירם הם, לכן "הנצים", אלה ש"הותירו", או "המבקשים את-נפשך", דתן ואבירם המה. במקרה של "כי-מתו", קשה, מדוע הוצרך לפרש "האנשים" אשר כבר "מתו" שהם דתן ואבירם החיים, ואז להזדקק ליסוד 'חשוב כמת', וכי לא פשוט יותר לומר שמדובר על אנשי פרעה שמתו? על כרחנו לומר שרש"י מפרש הפסוק כפשוטו, שפשוטו של מקרא עצמו מעיד על כך שהאנשים עדיין חיים, "המבקשים" ולא 'אשר ביקשו', שעליהם נאמר ש"מתו", כלומר נחשבים כמתים.

במקום נוסף רש"י מפרש שאלו דתן ואבירם, בפרק ה' פסוק כ' "ויפגעו את-משה ואת-אהרן נציבים לקראתם בצאתם מאת פרעה". סתם הכתוב ולא פירש מי הם שפגעו במשה, וגם לא כתבה "אנשים". משיב רש"י (ד"ה ויפגעו): אנשים מישראל את משה ואת אהרן, ורבותינו דרשו, כל "נצים ונציבים" דתן ואבירם היו שנאמר בהם (במדבר טז, כז) "יצאו נציבים", עכ"ל. לעומת שאר המקומות שרש"י מפרש "אנשים" אלו דתן ואבירם, אפילו בפסוק (לעיל ב, ג) "שני-אנשים עברים נצים", כאן הוצרך רש"י למדרש חז"ל "נצים-נציבים".

נראה אפוא להציע, כי לא הרי דתן ואבירם שרש"י מפרש על פי פשוטו של "אנשים" במסגרת שלילית, כהרי דתן ואבירם שרש"י מפרש על ידי מדרש חז"ל. דוקא במקום אחרון זה, אינו ברור כלל שמדובר על אנשים במסגרת שלילית. יתכן בהחלט שהתפרצותם "ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשפתם את-דיחננו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת-חרב בידם להרגנו", נבעה מעומק צערם על גורל אחיהם, הסובלים עקב התערבותם של משה ואהרן. ואף משה ואהרן לא השיבו להם דבר ולא חצי דבר. אדרבא! כעין זה טען משה לפני הקב"ה, באמרו "למה הרעתה... הרע לעם הזה".

לכן בפשוטו של מקרא מציין רש"י ש"ויפגעו" אינו מוגדר לא לשבח ולא לגנאי, ואילו רבותינו דרשו (ולא פירשו) שהם דתן ואבירם. כלומר, המדרש אינו בא לזהות את האנשים, כי אם לקבוע את סוג האנשים, ואת עומק כוונתם.

נכון הדבר שאפשר לדרוש לשבח, ולשמוע בדבריהם "לְתֵת־תְּהַרְבֵּ" דאגה כנה לשלומם של בני ישראל. אבל חז"ל במדרש חודרים מעבר לפשט (מה שאמרו ומה שאחרים שמעו) ומגלים לנו כי דברי אנשים אלה נובעים לא מדאגה כנה לכלל ישראל, אלא מעומק הכוונה מסוג של דתן ואבירם. זה אמנם ההבדל בין הפשט והמדרש. הפשט רושם לנו את אשר נאמר ואת אשר שמעו, והמדרש לעומתו חודר לעומק המחשבה והכוונה שמאחורי הדברים, וקבע כאן שהם שייכים לא לבית המדרש של אוהבי ישראל, אלא לבית המדרש של אויבי משה ותורתו. לכן רק כאן, הביא רש"י את הזיהוי בלשון 'רבותינו דרשו'.